

Op weg naar een nieuwe intergenerationaliteit

Anne Marth Kuilder
2010

Margaret Mead leefde van 1901 tot 1978 en wordt beschouwd als een van de pioniers in de culturele antropologie. Zij heeft enkele beroemd geworden studies gedaan naar de bijvoorbeeld de leefgemeenschappen van Samoa eilanden en Manus, een provincie van Papoea-Nieuw-Guinea. Ze bestudeerde de relaties tussen de generaties, en dan met name naar de manier waarop nieuwe generaties worden opgevoed en hoe waarden en normen hierin worden overgedragen. De theorie die ze hierbij ontwikkeld blijkt later ook dichter bij huis toepasbaar, met behulp van de culturele antropologie duidt ze grote veranderingen in het opgroeien van generaties in de westerse cultuur. In het bescheiden boekje van nog geen honderd pagina's *Culture and Commitment* (1970) dat ze hierover schrijft wordt duidelijk dat Mead niet alleen een begenadigd antropologe is maar bovenal een visionair. Zonder weet te hebben van de internetrevolutie en de enorme toename in de *flow* van goederen, mensen en ideeën over de hele wereld zoals we die nu kunnen ervaren schrijft zij in 1970 dat door het ontstaan van een wereldwijde cultuur er iets veranderd is in de relaties tussen generaties. De samenhang is verdwenen. Het centrale vraagstuk van de samenlevingen is volgens Mead *commitment* geworden: "*To what past, present or future can the idealistic young commit themselves?*" (p. vii). Wat volgt in het boekje is een uiteenzetting van de relaties in de tijd, in het verleden, het heden en de toekomst. Mead maakt hierbij een heel verhelderend onderscheid tussen horizontale en verticale kinderen. In wat volgt zal ik de ideeën van Mead uiteenzetten en koppelen aan het belang van het generatiebewustzijn zoals die in de voorgaande hoofdstukken van dit boek naar voren zijn gekomen.

1. Het verleden: *postfigurative Cultures and Well-Known Forebears*

Een postfiguratieve samenleving wordt gekenmerkt door een grote stabiliteit door de generaties heen. Er is sprake van een cyclische opvoeding. Grootouders kunnen voor hun kleinkinderen geen andere toekomst voor zich zien dan het leven dat zij zelf geleid hebben en de kleinkinderen zullen grootouder worden op de manier waarop de grootouders van hun grootouders hun al voorgegaan zijn. Verandering gaat zo langzaam en geleidelijk dat het niet opgemerkt wordt. De toekomst van de jongste generatie is het verleden van de oudste generatie. Continuïteit is gewaarborgd door de aanwezigheid van drie generaties waarbij de oudste generatie de jongere generatie zal leren dat hun manier van leven voor eeuwig hetzelfde is (al doen zich in iedere samenleving natuurlijk wel veranderingen voor. Deze veranderingen worden door de oudste generatie geïntegreerd in hun manier van leven en voorgedaan alsof het altijd al zo ging, veranderingen worden dus top-down geïmplementeerd en weer gladgestreken, of de veranderingen worden opgenomen in een continu systeem van veranderingen waardoor ze geen bedreiging vormen voor de gewoontes en manieren). Veranderingen in modes en in bijvoorbeeld vrijetijdsbesteding bestaan wel maar worden opgenomen in een groter integraal geheel. Mead waarschuwt dat er niet een te rooskleurig beeld moet ontstaan van dit type samenleving. Relaties tussen generaties hoeven helemaal niet soepel te zijn. Jonge mannen worden bij bepaalde postfiguratieve stammen op een gruwelijke wijze door oudere ooms ingewijd tot de wereld van de volwassen mannen, maar deze jonge mannen zullen dit later zelf weer doen bij hun jonge neven.

Samenlevingen in stamverband zijn de meest uitgesproken voorbeelden van postfiguratieve samenlevingen, maar ook gesloten streng religieuze samenlevingen worden door Mead omschreven als postfiguratief. De Amish, die ooit als vluchtelingen in Amerika aankwamen kunnen postfiguratief genoemd worden. Ondanks de enorme breuk in hun geschiedenis namen ze al hun gebruiken en gewoontes mee en is de stabiliteit tussen de generaties niet verdwenen.

Postfiguratieve samenlevingen worden door twee belangrijke condities bepaald. Ten eerste worden gewoontes en gebruiken niet bevraagd, die zijn gewoon zo. De tweede conditie is dat maar een heel klein deel van een postfiguratieve cultuur bewust is. Weinig is vastgelegd en dus niet terug te vinden. De groep bestaat uit ten minste drie generaties die hun cultuur als vanzelfsprekend beschouwen en dus komen bij een kind die hierin opgroeit geen vragen op over de cultuur waarin het leeft, die cultuur is alomtegenwoordig en dus niet in twijfel te trekken. Veel alledaagse handelingen gaan onbewust. Alle gebruiken en tradities zijn consistent met hoe het altijd al gegaan is, maar ze liggen onder het oppervlak van het bewustzijn. De vraag naar *commitment* komt in deze samenlevingen dan ook helemaal niet op. Je bent de samenleving waarin je opgroeit.

Kinderen die in dergelijke samenlevingen opgroeien zijn volgens Mead 'verticale kinderen'. Normen en waarden worden van generatie op generatie op de jongste deelnemers van een samenleving doorgegeven. De toekomst voor deze kinderen is aanwezig in de oudste generatie die nog leeft. Het verleden is te zien in de jongste generatie die voor de oudere generaties staan voor hun eigen kindertijd. Het heden is de aanwezigheid van drie generaties in een stabiel en nauwelijks veranderend systeem.

2. Het heden: *Cofigurative Cultures and Familiaal Peers*

Het cofiguratieve model van samenlevingen kan begrepen worden als een breuk met de stabiliteit van het postfiguratieve model. De verticale overdracht van het culturele erfgoed van generatie op generatie is door een drastische verandering onderbroken. Voorbeelden hiervan zijn migratie, oorlog, een natuurramp, maar ook snelle technologische ontwikkelingen. Er ontstaan horizontale kinderen die geen rolmodel meer hebben aan hun ouders of grootouders of andere volwassenen uit het systeem. De wereld zoals die voor hun voeten ligt is onbekend geworden en het ontbreekt de ouders aan de juiste levenservaringen om hun kinderen in die nieuwe wereld mee te geven.

"Dus wat doen die kinderen: die zijn elkaars rolmodel, ze vinden als leeftijd- en ervaringsgenoten onder elkaar horizontaal uit hoe te leven, ze ontwikkelen hun eigen normen en waarden. Hun rolmodel is de peergroep. Nederland is door de oorlog en dus na de oorlog een land geworden van heel veel horizontale kinderen – de hele babyboom generatie ongeveer. Terwijl onze ouders – ik ben zelf een hele vroege babyboomer uit mei 1945 – probeerden het land weer op te bouwen naar het beeld van vóór de oorlog, lieten wij kinderen vooral op elkaar. Is het einde van de oorlog de *breuklijn*, de *breuk* toen kwam in de jaren zestig, toen wij babyboomers de jaren des onderscheids bereikten, jonge twintigers" (Toespraak Saskia Stuiveling, directeur algemene rekenkamer, 19-01-2010).

Leeftijdsgenoten, of jongeren die slechts een paar jaar ouder zijn vormen de beste gidsen voor de nieuwe wereld, het nieuwe materiaal waarin een horizontale generatie geboren wordt. Bij hen zijn nieuwe modellen te vinden, in tegenstelling tot ouders en grootouders wiens wijze raad en adviezen juist zoveel mogelijk niet opgevolgd moeten worden.

De breuk die ontstaat kan als een episode worden geabsorbeerd in een postfiguratieve samenleving. Als de jongste generatie van een bepaalde stam door bijvoorbeeld kolonistors naar school wordt gestuurd vormt dat een breuk met hoe het altijd al geweest is. Maar als besloten wordt dat die jongste generatie later hun eigen kinderen naar die school zullen brengen en hun kinderen weer hun kinderen dan is de verandering omgevormd tot nieuwe stabiliteit. De horizontale generatie van de eerste schoolgaande kinderen wordt de eerste generatie van een zich opnieuw vestigende verticale samenleving.

Het wordt anders als door de radicale veranderingen de grootouders voor een groot deel uit beeld verdwijnen of hun invloed geminimaliseerd wordt. In de nieuwe 'mobiele' samenlevingen verlaten jonge mensen de plek waar zij zijn opgegroeid. Het aanpassen aan een nieuwe wereld (letterlijk of figuurlijk) gaat gemakkelijker als er geen grootouders aanwezig zijn die herinneren aan een verleden, die proberen de onuitgesproken waarden van de oude cultuur over te brengen die in de nieuwe wereld niet meer voldoen. In de nieuwe wereld is vrijwel iedereen migrant geworden. Alleen de actieve aanwezigheid van grootouders kan 'migrantengemeenschappen' in stand houden.

"With the removal of the grandparents physically from the world in which the child is reared, the child's experience of his future is shortened by a generation and his links to the past are weakened. The essential mark of the postfigurative culture – the reversal in an individual's relationship to his child or his relationship to his own parents- disappears. The past, once represented by living people, becomes shadowy, easier to abandon and to falsify in retrospect" (Mead, p. 45).

De nucleaire familie, bestaande uit ouders en onvolwassen kinderen wordt een kleine flexibele groep in een samenleving waarin iedere opvolgende generatie nieuwe manieren moet uitvinden om te leven. Opvoeden wordt een zaak van de ouders en hun omringende leeftijdsgenoten, waarbij iedere nieuwe generatie ouders zelf uit moet zoeken hoe je kinderen moet grootbrengen. De continuïteit en circulariteit van de postfiguratieve samenleving is verdwenen.

Het individu heeft het gevoel te leven in een alsmaar veranderende wereld. Het veilige gevoel van de vanzelfsprekendheid van ergens bij horen verdwijnt. De vraag waar je je als jongere aan kan committeren komt op bij de generaties horizontale kinderen die deze snel veranderende samenleving voortbrengt.

Het idee van generatiebreuken is volgens Mead geaccepteerd aan het raken. Het is doorgedrongen dat iedere nieuwe generatie een technologisch nieuwe wereld ervaart. Maar deze acceptatie moet niet leiden tot het idee dat generatiebreuken een episode zijn in een verder toch nog wel verticaal te organiseren samenleving. Het wordt door de oudere generaties aangenomen dat hun ideeën over het goede leven, het ware en het mooie in de hele samenleving nog hetzelfde zijn. Maar technologische veranderingen leiden tot grote veranderingen in culturele opvattingen. Kinderen van nu staan voor een radicaal onbekende toekomst. Dit is geen verandering van een generatie jongeren binnen een verder stabiel en door oudere generaties gecontroleerd systeem. We staan voor een drastische, onomkeerbare breuk tussen de verschillende generaties. Jongeren over de hele wereld delen een bepaalde ervaring die geen van de oudere generaties ooit gehad hebben of zullen hebben. De breuk is universeel en vrijwel wereldwijd.

"Even very recently, the elders could say: 'You know, I have been young and *you* never have been old.' But today's young people can reply: 'You never have been young in the world I am young in, and you never can be.'" (p. 61).

3. De toekomst: *Prefigurative Cultures and Unknown Children*

De jongste generatie in deze snel veranderende tijd zijn als de eerste generatie migranten in een nieuw land. Zij zijn thuis in deze tijd. Mead schrijft dat satellieten in hun hemel een vertrouwd onderdeel van hun wereld zijn. Nu zouden we kunnen zeggen dat msn, hyves, facebook, youtube, al die vormen van razendsnelle communicatie het vertrouwde onderdeel van het leven van de jongste generatie is. Iets waar generaties die zijn grootgebracht in het televisie of zelfs het radiotijdperk nooit met hun hoofd bij kunnen! De jongeren van vandaag kunnen hun ouders niet volgen wanneer zij vertellen over gebeurtenissen uit het verleden die hun diep geraakt hebben. De val van de muur is voor een hele generatie prehistorie. Jongeren zien dat ouderen middelen gebruiken die in

de wereld van nu niet voldoen, dat hun functioneren hierdoor belemmerd wordt en dat ouderen onzeker zijn over de manier van hun handelen in een andere tijd dan waarin zij opgegroeid zijn. Er zijn geen ouderen meer die weten wat de jongeren weten. Het is niet alleen zo dat ouderen geen gidsen meer vormen voor hun kinderen, maar dat er voor de nieuwste generatie helemaal geen gidsen te vinden zijn. Ouderen zijn van jongere gescheiden omdat voorgaande generaties ook al een op zichzelf staande en geïsoleerde groep vormden.

Is het dan allemaal kommer en kwel om maar eens een uitdrukking te gebruiken uit voorbije tijden? Mead doet ons een aantal handreikingen die veertig jaar na het verschijnen van het boekje nog even bruikbaar zijn. We moeten ons realiseren dat geen andere generatie heeft ervaren of zal ervaren wat een bepaalde generatie ervaart. Iedere generatie wordt in een andere tijd, in een andere wereld en in ander materiaal geboren. Mead stelt dat in de meeste discussies rondom de breuk tussen generaties het anders-zijn van de jongste generaties wordt benadrukt, terwijl het anders-zijn van oudere generaties volledig over het hoofd wordt gezien. Wat er volgens haar nodig is, is een werkelijke dialoog (p. 78). Er zijn volgens Mead twee problemen bij deze dialoog. Ten eerste is er een gemis aan woorden. Dat vinden we volkomen logisch als twee mensen met elkaar spreken die uit volkomen verschillende culturen komen. In mijn eigen woorden: een chinees communiceert lastig met een Nederlander wanneer beide gesprekspartners hun eigen taal spreken. Niet alleen de taal, maar ook de onvergelijkbaarheid van de twee culturele systemen belemmeren een echt gesprek. Naar deze analogie is ook het probleem van een gesprek tussen generaties te begrijpen. Er worden twee talen en twee culturele systemen gebruikt. Bovendien kan er zelfs met hetzelfde woord in de verschillende werelden iets heel anders bedoeld worden (denk aan het woord respect dat voor een Antilliaanse jongere uit de Bijlmer iets heel anders betekend dan voor iemand die de tweede wereld oorlog aan den lijven heeft ondervonden). Zolang ouderen denken dat zij door introspectie, door te bedenken hoe zij waren toen ze jong waren, de jongeren van nu kunnen begrijpen ontstaat er een gesprek waarin de een chinees spreekt en de ander kirundi. Natuurlijk zijn de ouderen wel in controle, zij bezitten de nodige autoriteit en levenservaring. Maar alleen dat vormt niet de conditie voor een werkelijke dialoog. We moeten eerst elkaars taal en culturele systeem leren voordat er werkelijk sprake kan zijn van een zinvol gesprek.

Stuiveling stelt in haar toespraak dat De "ruling class" van nu maar in zeer beperkte mate rolmodel zijn kan zijn voor de volgende generatie. Want deze ruling class bestaat niet uit migranten, is niet opgegroeid met internet en de mobiele telefoon en heeft zonder het zelf voldoende te beseffen de wereldwijde natuurramp mede veroorzaakt. Weinig geschikt materiaal voor een rolmodel, stelt zij dan ook juist vast. Mead stelt dat de crisis in 'faith', in vertrouwen en autoriteit te verklaren is vanuit de afwezigheid van ouderen die meer weten dan jongeren. Maar al die horizontale generaties hebben met elkaar gemeen dat zij pioniers zijn. Dat zij naar nieuwe manieren (hebben) moeten zoeken om hun leven in te richten.

Mead noemt de nieuwe stijl waarin generaties zich gaan bevinden prefiguratief. In de toekomst, waarvan we mogen aannemen dat die veertig jaar na het verschijnen van haar boek wel aangebroken is, is het het kind en niet de ouders of de grootouders, die de toekomst representeert. Het is niet langer de oude grijsaard die staat voor de continuïteit tussen toekomst en verleden, het ongebooren kind staat symbool voor hoe het leven er hierna gaat uitzien, niemand kan nog van te voren zeggen wat het kind voor iemand gaat worden. Mead stelt dat het tijd is voor een nieuw model van opvoeden. Ouderen kunnen de nieuwe generaties niet zeggen *wat* ze moeten leren, maar wel *hoe* ze kunnen leren en niet *waar* de jongste generatie zich aan moet committeren, maar wel de *waarde* van committent.

"Postfigurative cultures, which focused on the elders – those who had learned the most and were able to do the most with what they had learned – were essentially

closed systems that continually replicated the past. We must now move towards the creation of open systems that focus on the future – and so on children, those who's capacities are least known and whose choices must be open" (p. 90).

Om los te raken van het verleden moet er volgens Mead een nieuwe vorm van communicatie ontstaan met diegene die het dichtst bij de toekomst staan, de jongste generatie die in een nieuwe wereld geboren is. De jongeren kunnen de ouderen leiden de onbekende toekomst tegemoet. Alleen door gebruik te maken van alle aanwezige generaties kunnen we ontdekken wat de volgende stap moet zijn op weg naar het onbekende dat voor ons ligt. Mead haalt een citaat aan uit *The Hamlet of A. Macleish*: "We have learned the answers, all the answers: it's the question we do not know" (p. 92). Zij concludeert aan het eind van het boek dat we nu wel weten *wie* de vragen moet stellen: de jongste generatie moet de vragen stellen die wij nooit zouden bedenken te vragen. Het vertrouwen moet hersteld worden zodat de ouderen toestemming krijgen om mee te werken aan het beantwoorden van deze vragen. Zij besluit met de woorden "the future is now" (p. 94). Als we een prefiguratieve cultuur willen bouwen waarin het verleden instrumenteel is in plaats van een dwangmiddel moeten we de locatie van de toekomst veranderen. Het is de jongste generatie die zegt: de toekomst is nu. De toekomst is bij ons, reeds aanwezig, klaar om te groeien en het waard om beschermd te worden. Zonder dat we, net als bij een ongebooren kind, ooit kunnen zeggen wat het precies gaat worden.